RACCOLTA D'OPUSCOLI SCIENTIFICI, E FILOLOGICI. TOMO PRIMO...

HIERONYMI LAGOMARSINI

E SOC. JESU

ORATIONES DUÆ,

Altera pro Lingua Latina, altera pro Scholis Publicis.

HIERONYMI LAGOMARSINI ORATIO

Pro Lingua Latina habita Florentiæ die 13. Januarii 1736.

CORAM

JOSEPHO MARIA MARTELLIO ARCHIEPISCOPO.

DIU multumque, quod non ignoratis, Florentini, ab eruditissimis viris quæsitum est, Italica-ne Latinæ, an Italicæ Latina Lingua præstaret. Etsi autem in utramque partem multa sint sane graviter, & copiose ab illis doctoribus disputata, nulla me tamen re impediri arbitratus sum, quominus ego, quamquam cum illis neque in-

genio neque doctrina comparandus, in eadem quæstione versarer. De qua quid sentiam, ex hac ipsa Oratione mea, quam sum habiturus, cuique vos, si quando alias, maxime & attentos & benevolos esse oportebit, intelligetis. Plura præfari me hoc tempore, neque necesse est, & propter dicendarum rerum vim atque copiam vehementer esset & mihi, & vobis incommodum; Sed mihi præsertim, qui febricula etiam conflictor, ob eamque causam hæc non memoriter, neque stans, ut hujus loci consuetudo fert, sed de scripto, sedensque recitare sum jussus.

Sed antequam ad Italicæ Linguæ cum Latina contentionem venio, quædam mihi necessario de linguis generatim dicenda sunt; quibus hujus ipsius rei, quam quærimus, cognitio & universæ controversiæ tanquam æstimatio continetur. Quod si ii quoque fecissent, qui tantis partium studiis in eadem quæstione tractanda ante me versati sunt plurimi, id fortasse attulissent, quo uno allato ac stabilito, reliqua est deinceps omnis facilis atque expedita conclusio: neque homi-

num

hum eruditorum mentes, qui tanquam disceptatores atque arbitri ad rem cognoscendam ac dijudicandam ab illis actoribus advocati sunt, nihil certi adhuc, quod sequi possent, in re tam ancipiti obscuraque habuissent, neque toties, ut in judiciis solet, ampliandum pronunciavissent. Illud igitur ante omnia ponendum est in oratione ejus, qui linguam aliquam commendandam præ reliquis atque efferendam suscipit, idque omni vera ratione confirmandum: Unam esse omnium linguarum atque eamdem vim ac naturam; neque ullam ulli sua ipsius dignitate, sed hominum opinione præstare. Hoc viri eruditissimi sententia mea, ac ceteroquin acuti non viderunt: putarunt suam inesse quibusque linguis insitam ac nativam pulchritudinem, gravitatem, suavitatem, splendorem, venustatem, magnificentiam: quæ dotes in quibus aut omnes aut plures essent, eas linguas præferri ceteris oportere. Atque hactenus quidem res mira animorum consensione, nulla Sententiarum varietate bellissime procedebant. At vero ubi eo deventum est, ut quæreretur, in

qua potissimum lingua talia ornamenta reperirentur; rupta continuo fides, abalienati animi, commissa pugna; vociferatio, rixa, dissidium sempiternum. Nam cum omnes inter se de summa re dissentirent, in eo tamen mirifice consentiebant, ut, quam quisque linguam defenderet, sive Græcam, sive Latinam, sive Etruscam, sive Gallicam, sive Hispanicam, sive aliam ex iis, quibus humanæ Gentes utuntur, eam reliquis & graviorem & suaviorem, & splendidiorem, denique omnibus partibus meliorem dicerent: disputandique finis is esset, qui ferme solet, ubi studii cujusque, non veritatis patrocinium suscipitur, resque non subtiliter nec ad vivum resecantur, sed leviter, ac pingui minerva, ut ajunt, aguntur, ut in sua quisque opinione obfirmatior pertinaciorque discederet, seque unum sapere, ceteros errare ac desipere arbitraretur. Possumus-ne verum aliquando, atque hujus disputationis exitum invenire? Possumus placare animos hominum iratorum, eoque infestius inter se depugnantium, quo sese justius plerique putant pro patriæ linguæ gloria ac dignitate ar-

ma

ma sumpsisse? Possumus Etruscos Gallis, Gallos Hispanis, præsertim vero Latinos & iis & reliquis, qui de linguæ principatu contendunt, conciliare; & efficere, ut, depositis simultatibus, unam omnes principem deligant, atque ita suam non esse principem fateantur, ut nulli tamen de dignitate concedat? Possumus, ut opinor: & profecto præclara res est, & digna, in quam quicquid possumus conferamus.

Ac mihi quidem in humanas res intuenti, & hominum diversa studia atque instituta contemplanti, verissimum esse illud videtur, quod etiam proverbii loco jactatur: Orbis alteram partem, orbis alteram item partem contemnere atque irridere. Nam, ut omittam de ædium, vestimentorum, epularum, officiorum, rituum rationibus ac generibus admodum dissimilibus dicere, quorum tamen cuique sua maxime probantur, ac reliquis sive honestiora, sive commodiora ferme videntur: idipsum in linguis, quam late pateat, possumus intelligere. Licet unicuique in re minime obscura, quam sit hoc verum, secum ipsum re-

putare. Ego, quid mihi haud ita ante multos hos menses acciderit, dicam. Nam, cum animi causa Ligusticam oram lustrarem, & Lavaniam, quod oppidum ad mare jacet, forte venissem, nec longe Lapicidinas toto orbe celebratas in proximis montibus esse scirem, eo me visendi studio contuli. Omnia sane mihi jucunda ac grata acciderunt; præsertim cum & iis, qui me deducebant, & iis, qui in operis erant, humanissimis, ac singula sciscitanti comiter atque affatim respondentibus uterer. Unum modo me pupugit, fecitque ut nonnihil conturbatus inde discederem. Cum enim jam satis oculos animumque & videndo & cognoscendo explessem meum, cœpi more hoc nostro atque urbano paullo pluribus verbis gratias tam bonis hominibus agere. Vidissetis, Florentini, montanos illos incolas furtim inter se aspicere, mirari, ad etrusca illa verba & vestræ similem syllabarum appellationem horrescere, tenere vix risum aut etiam sibilum. Tum mecum egomet: Nempe, inquam, non idem est ubique linguis honos. Qui etrusce loquimur, ligusti-

ce

ce loquentes irridemus: illi nos: fortasse injuria; sed tamen rident. Rideri autem cur malim, quam probari? Itaque, ut me illis darem, mutato repente sermone, & pronunciandi ratione conversa, cœpi ligustice ligustica verba conjungere, atque ita reliquum gratiarum actionis absolvere. Quid quæritis? Usque eo id illis gratum accidere animadverti, ut & mihi gratularentur, quod tam subito resipuissem, ac barbarum illum Sermonem, quo initio uti cœperam, abjecissem; & me inquinatissime corruptissimeque loquentem, & vaste ac rustice, quantum poteram, pronunciantem faustis ominibus ad mare prosequerentur.

Quid? hoc mihi accidit primum, ut eo sermone utens, qui bonus ac commodus haberetur, irriderer? (a) *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli: & rident stolidi verba latina Getæ*: ajebat ille apud Tomos exulans latinus Poeta. Verum & ille aliquando resipuit; &, ne latine apud non latinos loquens irrideretur, didicit Getice, immo & scripsit; atque

A 5 ita

(a) Ovid. l. 5. Trist. el. 10.

ita demum probatus est. (a) *Ah! pudet: & Getico scripsi sermone libellum, Structaque sunt nostris barbara verba modis. Et placui (gratare mihi) cœpique poetæ Inter inhumanos nomen habere Getas.*

At vero Barbarorum modo atque agrestium est bonos sermones irridere, quibus est suus malus: humanæ gentes ac cultæ bonis parcunt, malos duntaxat insectantur. Quid igitur? Cum aliquando, ut fieri apud vos etiam arbitror, in Scenam Veneti hominis, aut Bergomatis, aut Bononiensis, aut Neapolitani, aut vero etiam Galli, Hispani, Germani persona inducitur, putatis eorum sermonibus plaudi, cum tota theatra risu, cachinnis, sibilis personant? An sunt harum gentium sermones mali? an Florentini inhumani, qui non malos sermones irrident? Quid? cum alii item Populi par pari, ut ajunt, referentes, ad pulpita Florentini personam hominis evehunt, & simili plausu ac clamoribus excipiunt: num aut eas barbaras atque inhumanas, aut sermonem vestrum agrestem atque ridiculum esse dicemus? Ergo & huma-

(a) Id. l. 4. ex Ponto el. 13.

maniſſimæ gentes, non modo barbaræ atque agreſtes; bonos ſermones aſpernantur; &c, ſi quis propterea ſermo ab alia gente non probatur aut etiam irridetur, non continuo efficitur eſſe eum malum. Verum hoc totum quale ſit, poſt viderimus: nunc illud teneamus, plurimum unamquamque gentem ſermoni ſuo tribuere, alienum ferme irridere. Jure-ne omnes? Dicet aliquis. Ex quo tandem id quæris? ex me-ne, an ex iis ipſis, de quibus quæris? Si ex illis: nulla ſe id non jure facere affirmabit: ſi ex me; omnes injuria id facere confirmo. Quid ergo? Omnes-ne in errore verſari dico, nec omnium offenſionem vereor? Ego vero tum omnium potius offenſionem verever, ſi vel unam aliquam, vel omnes non errare dicerem. Nunc autem cum errare omnes dico, ſperare potius videor omnium me gratiam initurum, quam vereri, ne alicujus in me offenſione n' concitem. Nam, ſi illud dicerem; nemini, niſi forte uni ſatisfacere poſſem; cum quidem ſingulæ recte ac jure id ſe ſolas facere contenderent. Cum autem hoc dico, *errare omnes*,

nulla mihi irasci, nulla non favere debet; qui non competitricibus suis honorem eum, quem sibi uni deberi unaquæque testaretur, sententia mea detulerim. Ajo igitur, bona cum omnium non modo venia, verum etiam, ut spero, gratia: Injuria sermonem quemvis a quoquam despici; nec suum cujusque (id quod institueram dicere) alieno ulla vi sua præstare, sed esse omnes (modo sermones sint, hoc est, vocibus quibus tandem vis ad significandas res, atque animi sensa depromenda non careant) esse, inquam, omnes inter se pares; neque ullam sive gravitatem, sive suavitatem, sive splendorem, sive ejusmodi aliam dotem ex iis, quibus vulgo linguæ commendari censentur, in ipsis linguis inesse. Peto a vobis, Florentini, ut ne me putetis levitate aliqua aut ambitione progressum, jactare ac profiteri id, quod vel falsum judicem, vel certe ejusmodi sit, ut nimis acutis, atque exquisitis rationibus, longeque a communi sensu abhorrentibus probari posse videatur. Non is ego sum, qui Sophistarum rationem atque institutum ferre in aliis,

nedum

nedum in me ipso probare possim. Sic semper intellexi, (id quod a Sapientissimis viris accepimus) neminem in Oratorum numero esse habendum, qui non sit, non quidem nomine, verum re ipsa philosophus; homini autem philosopho turpius nihil esse, nihilque tantæ sapientiæ professione indignius, quam, non dicam errare (id est enim humanum) sed, quem esse errorem senseris, amplecti, & , quod ferendum est minus, in aliorum animis ac mentibus insinuare. Si vero est aliquid, quod verum judices, sed ejus probandi rationem non satis firmam habeas atque explicatam, id usque eo continendum puto, quoad certiora atque apertiora pervideas; vel, si efferre velis, id in gymnasiis atque in privatis Doctorum cœtibus possis, in concionem certe afferri non oportere. Itaque utrumque profiteor vobis, Florentini, & judicium animi mei atque sententiam in hac quæstione allaturum, & omnia aperte, dilucide, bonaque cum fide acturum. Atque utinam quemadmodum ego animo maxime aperto, & simplici,

& bono sum ea dicturus, quae dicam, sic sperare possem, patrem mihi omnes, qui me audituri sunt, voluntatem benevolentiamque praestituros. Nunc vereor, ne quis jam mihi succensere, ac propemodum irasci coeperit, & ne jam nunc apud se destinet, eumdem animum reliquae deinceps omni orationi adhibere. Putabit enim, me hoc sumpsisse, ut contra Etruscam linguam disputem, eamque ex eo dignitatis gradu, in quo sua, & multorum sane sapientissimorum hominum opinione sita est, hac mea contentione detraham. Quod non ita est, mihi credite, Florentini: &, si quis aliter putat, is & me minime novit, & rem ipsam parum attendit. Nam neque ego tam sum furiosus, atque amens, ut, si maxime sentirem, Etruscam linguam omnibus de dignitate concedere, tamen velim in hac urbe, quod semper omnium bonarum artium, praesertim vero elegantissimi sermonis, domicilium est habitum, apud Florentinos homines, qui suae linguae semper primas detinuerunt, homo peregrinus atque advena hanc

in-

invidiæ plenam atque offenſionis controverſiam commovere; &, non modo nulla utilitate propoſita, ſed magno etiam meæ famæ atque exiſtimationis periculo eſſe tam impudens; neque rurſum id quod de linguis me eſſe dicturum propoſui, eſt ejuſmodi, ut, ſi vel omnibus apertiſſimeque probaro, quicquam propterea de Etruſcæ linguæ gloria ac laude detrahatur. Nam, ut omnes ſermones vi ſua ſint atque ipſa natura pares, illud tamen relinquitur, ut alter alteri extrinſecus adjectis atque attributis dotibus præſtare poſſit: (quemadmodum, ſi queam (quod fortaſſe queam) metallorum omne genus par eſſe ſua ipſorum dignitate demonſtrare, nequaquam illud effecero, ut non aurum tamen præ reliquis opinione atque approbatione hominum maxime commendetur): nec, ſi non ineſt in ipſis linguis gravitas, ſi non ſuavitas, ſi non ſplendor, idcirco qui iis uti velit, non graviter poteſt, non ſuaviter, non ſplendide dicere. Hoc totum cujuſmodi ſit, planius eſt jam atque enucleatius explicandum.

Ego enim sic existimo: quemadmodum homo, si, ut homo est, consideretur, homini nequaquam præstat; quod omnes eadem sentiendi atque intelligendi vi, qua sola homines sunt, æque polleant: ita linguas, si per se ipsæ spectentur, modo verbis, ut supra dictum est, ad quasque res significandas, animique sensa depromenda (cujus unius rei causa primo sunt institutæ) idoneis non careant, in eodem omnes dignitatis gradu esse ponendas. Atque idem confiteor, esse tamen alias aliis opinione atque existimatione hominum præstantiores, non secus omnino atque ipsi homines suaipsorum opinione sunt aliis alii nobiliores. Sed neque linguarum præstantiam illam, neque hominum hanc nobilitatem rerum ipsarum natura facit, sed, quemadmodum dictum est, opinio. Tolle opinionem; fient continuo omnia paria, neque erit omnino quicquam, cur aut hominem homini, aut linguam linguæ præstare dicas. Jam, quod ad hominum nobilitatem pertinet, sic ipsi inter se homines convenerunt, ut, qui illustribus parentibus, avis, majoribus ortus esset, hunc no-

bilem ducerent, hunc obscuro loco natis anteferrent, huic plurimum observantiæ atque honoris haberent. Cur ita convenerint, si ex me quæris, vel nescire me dicam, vel dici a me hoc tempore non oportere. Non enim nunc id agitur, ratione-ne id fecerint, qua-ve fecerint; sed omnino fecerint, necne; fecisse autem certe dubium esse non potest. Linguas item similis hominum opinio ac voluntas, non natura moderata est: ut eæ principes habeantur, quibus hominum quidam cœtus, quas Gentes & Nationes appellamus, principatum deferre maxime voluerunt. Qua in re tamen id esse eos potissimum sequutos possumus animadvertere, ut, quæ linguæ Scriptoribus optimis abundarent, præferrent eas ferme reliquis. Ita Græci Athenienfem, Latini Romanam, &, ut temporibus propiora videamus, Galli Parisinam, Hispani Castellanam, Itali Florentinam, aut certe Etruscam prætulerunt. Nempe cum viderent, ex iis sive civitatibus, sive Gentibus extitisse quamplurimos summis ingeniis præditos, & doctrinis maximis instructos, qui suam quisque linguam studio-

studiose ac diligenter excolerent, eaque, sive in optimarum artium tractatione, sive in earumdem ratione hominibus tradenda uterentur; eam esse omnium præstantissimam judicarunt; in eaque sibi esse maxime elaborandum censuerunt; quam summi illi viri potissimum delegissent, quaque eorum præclara cogitata, atque omnis doctrina contineretur. Videtis igitur, quod familiarum nobilitati majores, hoc linguarum dignitati conferre Scriptores. (a) Quo quid conficitur? Nempe illud, quod supra posui: si consensu hominum eæ linguæ reliquis prælatæ sunt, quibus excellentes Scriptores esse usos viderunt, non vi sua atque natura linguas linguis, sed ipsorum

(a) In hoc Varchius pag. 160. edit. floren. 1730. sui Herculani non dissentit.

Le lingue nobili non è dubbio, che hanno non mica l' essere, ma l' esser nobili, o altramente che chiamare le vi vogliate, dagli Scrittori.

In reliquis ab eo ego dissentio:

Considerando, che, se una lingua non fosse tale, che gli Scrittori si potessono servire e onorare di lei, eglino, se non fossero stolti, non vi scriverebbono dentro, si può dire in un certo modo, che le lingue facciano gli [illegible]ittori.

rum hominum opinione, ac voluntate præstare : ac propterea, si per se ipsæ spectentur, esse omnes inter se pares.

Video, Florentini, nec vero dissimulabo, quid dici contra hanc conclusionem possit : Consensu quidem hominum ac voluntate factum esse, ut præferrentur eæ linguæ, quæ meliores, quam aliæ Scriptores haberent; sed potuisse Scriptores ipsos eam linguam potissimum deligere, quæ sibi sive melior' alia, sive omnium optima videretur, & esset.

Si potuit hoc fieri, si etiam factum est, non possum recusare, quin causa continuo cadam. Verum ego neque factum esse, neque fieri potuisse contendo. Nam quid putatis? Ciceronem, exempli causa, Latinam linguam, Petrarcham Etruscam, bonos item Scriptores alios alias earum, quas ab iis illustratas, & tanquam nobiles factas, eruditisque hominibus commendatas fatemur, delegisse potissimum atque usurpasse, quod eæ reliquis meliores essent; an ideo reliquis eas factas esse meliores, quod ab iis delectæ potissimum atque usurpatæ sint?

sint? Equidem hoc alterum verissimum judico: primum illud omnino falsum. Etenim quum se linguarum nobilitatis Principes illi atque auctores ad scribendum contulerunt, linguas eas, quibus usuri scribentes erant, jam tum extitisse, atque adeo in ore vulgi, rudes illas quidem atque impolitas, verumtamen satis instructas, omnique vocabulorum genere abundantes, versatas esse celebratasque quis nescit? Neque enim earum conditores illi sed usurpatores fuerunt: neque eo sermone scripserunt, homines nimirum acuti & callidi, qui, siquidem eum sibi ipsi suo marte peperissent, a nemine posset intelligi. Id modo unum sibi permitti quosdam voluisse video, ut, si quando eas res tractare cœpissent, quas nemo ante in eodem sermone attigisset, certa quædam vocabula ab iis sermonibus, quorum erant usu protrita, necessario mutuarentur aut etiam alia sui ipsorum sermonis propria, leviter immutata innovarent. Hactenus, quia facere aliter non poterant, licere sibi ab usitato sermone recedere existimarunt. At vero ubi hæc summa necessitas abetat, usque

eo usitatarum vocum tenaces, Latini præsertim, erant, ut, si quando usitatam quidem, sed minus vulgo frequentatam, usurparent, veniam quodammodo præfarentur, illis aut illarum similibus, utentes formulis: (a) *Sic enim jam loquuntur: si hoc verbo uti possumus*: atque etiam, si novum aliquod (quod fortasse etat non novum, sed tamen ipsis, ut sæpe accidit, inauditum) ab aliquo induci verbum audissent, vitiosum ducerent, graviterque reprehenderent: quod, ut alia omittam exempla, quæ multa sunt, in M. Antonio, qui *Piissimum* nove dixerat, Ciceronem fecisse scimus. Quod si aliqui non ita religiosi aut in novis inducendis, aut in vetustis vocibus innovandis fuerunt (quales Poetarum nonnulli, in primisque Dantes Alighe rius inter Italos fuisse existimatur) id neque tam sæpe fecerunt, ut vocum sive novarum sive innovatarum ratio magnopere sit habenda; neque non necessitate ipsi etiam aliqua, sive rhythmi sive metri, sive convenientiæ inter se sillabarum extremarum consonantiæque coacti fe-
ce-

(a) Pro Sextio 115.& ut ipsi loquuntur favare,

cerunt: & certe non tam illis laus tribuitur, quod id fecerint, quam venia, quod necessario fecerint, datur. Eo igitur sermone, qui esset in ore vulgi, scriptores optimos esse usos intelligimus. At multum tamen inter scriptorum, & vulgi sermonem interesse constat. Multum? Immo vero plurimum. Atque adeo hoc ipsum satis signi est, quidquid, præter significandi vim, habent bonitatis linguæ, adscitum id esse, non insitum, ab Scriptoribus habere, non a natura: ut proinde, si vulgi sermo a bonis scriptoribus usurpatus sit melior, confitendum sit, non ideo bonos scriptores alios alias linguas delegisse atque usurpasse, quod eæ reliquis meliores essent, sed ideo factas eas esse reliquis meliores, quod sint a bonis scriptoribus delectæ atque usurpatæ.

Quid mihi tu igitur gravitatem, quid splendorem, quid suavitatem, quid admirandam tuæ linguæ pulchritudinem prædicas? Cur illam tantopere amplexaris, & tanquam filiolam deosculari tuam? Qid te mihi molestum offers? Quid meas obtundis aures? Quid te jactas magnificeque circum-

cumſpicis? quid peregrinos inſectaris? quid irrides? quid barbaros vocas? Nemo eſt barbarus lingua, ſed moribus. Nulla non lingua gravis, nulla non ſplendida, nulla non ſuavis, nulla non pulchra eſt; ſi quis eam modo probe calluerit, eaque uti vel loquendo, vel ſcribendo ſcienter poſſit (a). Itaque, ſi quemvis deſpectiſſimum ſermonem homo poliundæ orationis non ignarus aſſumpſerit, eumque artificio quodam extrinſecus adhibito, quo & minus plebejas voces deligat, & quas delegerit, apta inter ſe compoſitione collocet; præſertim vero rebus amplis, magnificis, gravibus, non minutis, non humilibus, non ineptis adjungat; modo propriis, modo translatis utatur; denique omnia, quibus excultæ jam linguæ maxime commendantur, in ſua illa excolenda conquirat: Si quis, inquam, talis artifex deſpectiſſimum quemvis ſermonem ita, uti dictum eſt, excoluerit ac per-

polie-

(a) Eæ (ſc. res & ſententiæ) vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea res peperiſse videatur. M. Ant apud Cic. l. 2. de Orat. c. 146.

polierit: hunc necesse est, & gravem & splendidum & suavem & pulchrum haberi. Quod quidem ipsum licet etiam e contrario intelligamus. Nam, si excultum jam atque ab aliis perpolitum sermonem quemvis rudis homo, atque hujuscemodi artificii ignarus usurpet, levem, abjectam, invenustam, ingratamque hujus orationem ferre quis potest? ut omnino bonos, qui putantur, malorum scriptorum sermones non minus aspernemur, quam malos bonorum expetamus. Atque hoc quidem in genere scio Mediolanensi sermone, quo multa Carolus Maria Magius elegantissime scripsit, & me & alios vehementer esse solitos delectari. Neque tamen admodum eleganter loqui Mediolanenses existimantur. Quis sermo magis, quam Ligurum nostris quidem auribus inconditus atque absonus habetur? Eum tamen Antonius Folieta vario scriptorum genere mirifice exornavit. Cavallus vero ex eadem gente, homo ingenii felicissimi, atque ad omnia, quod de Catone dictum accepimus, versatilis, ad eam pulchritudinem ac venustatem patriam linguam

suis

suis scriptis evexit, ut illa (fidenter dicam) possit tali Scriptore freta cum quavis ex elegantissimis de dignitate certare. Quid? Si pari ingenio ac facultate homines eamdem novorum & multiplicium Scriptorum genere tractandam excolendamque susciperent? non-ne necesse esset, eam brevi tempore in pretio atque in existimatione, addo etiam in usu esse? Nam qua ulla ratione alia aut Græca aut Latina aut Etrusca in hanc glotiam, in qua nunc sunt, celebritatemque venerunt? Sed & illa & pleræque Italicæ, miseræ atque infelices nimitum jacent; carent luce; neglectu hominum atque fastidiis obsolescunt. Non eas alieni expetunt, quod suis contenti sunt: non sui adjuvant, vel quia desperant, se quicquam profectutos, vel quia utilius putant, magisque e te litterarum publica, & privata sua fore, si quas frequentari celebrarique a plerisque Sapientibus viris vident, eas ipsi quoque excolant.

Atque hoc quidem non singulorum hominum, sed universarum nationum judicium, quæ suas linguas negligunt, ut probatas jam atque receptas am-

plectantur, quid valeat, Florentini, mecum, quæso, considerate. Intelligetis profecto, non eam linguam, quæ patria cujusque sit, sed quam potissimum Sapientes viri probaverunt, quæque est & publicis litterarum, & privatis litteratorum hominum rationibus maxime profutura, esse & præstantissimam & reliquis omnibus anteponendam. Nam, si patria vi sua aut dignitate aliqua valere posset; si ceteris aut gravitate aut splendore, aut suavitate, aut alia præcipua ipsius dote præstaret, posset hoc nobis fortasse concedi, ut patriæ linguæ charitatem, & cujusvis auctoritate, & quavis utilitate potiorem duceremus. Cum vero nulla in linguis præcipua insit ac sua dignitas, sed sit omnium par vis atque una conditio, cumque aliæ tamen aliis communi Sapientium virorum consensu, & certa quadam atque insigni utilitate præter ceteras commendentur: quid caussæ satis justæ afferre quisquam potest, quamobrem, non nisi patriam suspiciat ac colat, ceteras vero despiciat ac negligat? Sed suum licet quisque judicium de se, ac de suis rebus se-
qua-

quatur: erret sane sibi: periculo suo, quoniam ita vult, peccet. Cur tu etiam mihi sapientissimorum hominum judicia reprehendas? Cur te interponas? Cur eorum auctoritatem apud me valere tua interpellatione non sinas? Cur me quoque, hominem simplicem, terumque ignarum in errorem inducas? Cur mihi eum fructum, qui ex cognitione talium linguarum percipi potest, invideas? Habeto tu tibi tuam, quam optimam judicas: me patere magnas quasdam utilitates sequentem, sapientum judiciis stare.

Intelligitis, ut opinor, Florentini, quid in hac re mihi displiceat, quid reprehendam, quid probare non possim; & quos hæc mea significet, &, quamquam tacita, satis appellet oratio. Nam quosdam profecto fuisse in Italia, atque esse etiam num scitis, quos tantum ac tam perversum suæ linguæ studium tenuerit, ut ei non satis se facere posse arbitrarentur, nisi latinæ, non unius (ut sunt ferme ceteræ) sed omnium gentium judiciis, & ipsa utilitate probatissimæ, horribile ac nefarium bellum indixissent. Quid hic ego vobis in eam olim di-

cta, quid scripta, quid facta commemorem? Cum quidem alii inopem atque egentem; alii rudem atque impolitam; alii & dictu asperam, & auditu insuavem esse criminarentur. Stylus etiam in miseram atque immerentem a crudelissimis latronibus acuebatur; illique, tanquam hominum generi perniciosæ, & puerilis præsertim ætatis in Scholis grammaticis corruptrici, vis indignissima afferebatur. Excutiebantur e manibus ingenuorum latini libri; italici subjiciebantur; atque illi maxime, quibus ejus salus nomen ac dignitas liberrime petebatur. Armabatur in matrem filia: cui quidem impia tela ab impurissimis procis ministrabantur. Jactabatur in Italia, in Italia, inquam, Regno olim suo, illa gentium atque imperiorum Princeps, quæ leges Orbi universo dixerat, quæ humanitatem feris gentibus invexerat, cujus Sapientia atque institutis sunt hominum semper mores exculti: neque tantam illi Gothorum immanissimæ Gentes e Ponto erumpentes atque in Italiæ pestem ac vastitatem effervescentes, obscœno ore ac barbaris moribus perniciem importa-

tarunt, quantam isti in Italia nati atque alti, dictis, scriptis ac factis suis per summum scelus atque immanitatem afferre voluerunt. Nec nihil vero tanto sunt furore ac tantis contentionibus consequuti. Si non vitam, quam petebant, ademerunt, at cruenta quædam certe spolia reportarunt. Viluit postea Reginæ ac Principis Linguæ apud nonnullos auctoritas: restincta sunt illa animorum, quæ prius fuerant, incensa studia: plurimum operæ italicis literis, minimum latinis dabatur: minoris perfectum latinum gravis hominis atque eruditi Poema, quam Italici quatuordecim endecasyllabi inepti amatoris æstimabantur: nobilium ædes atque aures italicis cantiunculis patebant, latinis aut versibus aut orationibus erant obstructæ. Quid agerent boni viri, ac bene de litteris sentientes, non habebant: vocem latinam publice mittere ratio non erat: acclamatione enim multitudinis imperitæ atque conviciis compressa esset: latina porro abjicere, & sua & majorum judicia damnare (qui tantum in iis operæ studiique posuissent, quibusque auctoribus ac Prin-

cipibus in Italiam post longum exilium veluti postliminio rediissent, sive potius perdiu extincta atque sepulta iterum in hanc lucem & in hujus cœli spiritum adspectumque venissent) sane nolebant. Quid facerent? Sibi & musis, id quod restabat unum, canebant: libellos suos posteritati reservabant, quam mox, & sibi & latinis æquiorem, spe quadam inani falsaque inducti exorituram augurabantur.

O hominum prudentissimorum minime vera rerum futurarum auguria! o spem fallacem! O vanas atque inanes cogitationes! nondum deſæviit, Florentini, temporum illorum, tanquam procella: adhuc in miseram latinam linguam tota passim Italia acerbissime debacchatur. Nova successit veteri ætas: sed ingenium, quod olim fuit, Italorum manet. Favent, adulantur, blandiuntur, &, si hoc etiam verbum expectatis, linguæ lenocinantur suæ. Unam esse, tanquam virgunculam omnium elegantissimæ formæ, unam decoram, unam expetendam, unam, ut ita dicam, procandam putant. At vero Latinam, tanquam ætate jam

gran-

grandi effœtam anum, turpem, rugosam, edentulam, deliram, aversantur, respuunt, derident, exsibilant, insectantur. Quid litteratorum hominum Conventus, quas Academias vocant, nullo non in Italiæ angulo instituti, num, nisi ad italica recitanda atque audienda, celebrantur? Ecquem jam Italorum non propemodum pudet latinum aliquid in ejusmodi Conventus afferre? Libri vero si qui eduntur, non-ne plurimi sunt italico, vix aliqui latino sermone conscripti? Quinetiam permulti Italorum sunt, qui italice latina ipsa perscribunt; quique ob eam rem modo videntur latinam linguam didicisse, ut latina scripta perditum eant, & ne omnino nos latinis ullis literis indigeamus, imo ne discere, aut unde aut quæ didicernt ipsi, possimus. Nam quo illa tanta nonnullorum latinos veteres, eos præsertim, quorum est frequentior in Gymnasiis usus, italice interpretandi cura studiumque pertinet, quidve est tandem effectura; nisi ut paullatim latina scripta, tanquam minus jam necessaria, negligantur; iisque neglectis ex quibus omnis latinæ linguæ co-

gnitio petitur, olim homines latine nescire cogantur? Et vero quantam perniciem putatis Juventuti Latinitatis studiosæ, quantam industriæ moram esse allatam; quantam desidiam animis, quantamque securitatem istis istorum interpretationibus, ingeneratam? Qui si id agunt, ne sint otiosi, ne omnino nihil agant, pergant, per me licet, latinorum scripta Italice interpretari; edant etiam interpretationes istas suas, si volent. Ineptos libros, modo emere non cogaris, edi ab suis auctoribus ferre animo æquo possis. Verumtamen eo negotii sui fructu contenti sint: hanc extare otii sui rationem satis habeant: nihil prætera perant, nihil sibi arrogent: neque putent, se quicquam vel latinis literis non nocere, vel italicis interpretandi ista ratione prodesse.

Namque hanc scitote, Florentini, afferri tum ab istis Interpretibus, tum a reliquis Italico, non Latino sermone scribentibus causam, cur id faciant: quod nempe plurimum & homines Itali italicis scriptis adjuventur, & Italicum nomen italicis quamplurimis scriptoribus illustretur. Nam latina quidem,

dem, inquiunt, ignota sunt Italis, neque vero nisi & longo tempore & multo labore nota esse possunt. Cur non igitur potius latina ista italice hominibus Italis proponamus, atque ita eos labore discendi latinam linguam levemus, & celerius ad doctrinarum cognitionem ducamus? An Latini græce latinis hominibus scribebant? An-non græca in latinum transferebant? An non plane id agebant, ut græcis literis non indigerent? Annon Græcorum omnem doctrinam ad se transtulerunt? An-non ita immortalem sibi gloriam compararunt, præclare de literis ac de literatis meriti, qui quidem non modo suos, verum nos etiam præstantissimas quasque facultates suo, hoc est, noto sermone docuerunt. Cur non idem Italis permittatur? Cur non ita Scriptorum & multitudine & præstantia Italicum nomen possint Latinorum exemplo illustrare?

Jam est apertius, quam ut testificatione mea indigeat, Florentini, istos, qui hæc loquuntur, latinæ linguæ non decus, sed caput, ut ajunt, petere. Audistis enim & industriam in ea addiscenda vitupetari, & Latinorum, qui

Latinis contenti essent exempla commemorari: quasi vero, ut hoc primum causæ firmamentum labefactare incipiam, aut ita Latini sua adamarint, ut græca contempserint, aut ita latina perfecerint, ut eadem Græcis non indigerent. Quod si unquam Latini contenti suis esse potuerunt, fuit id certe per ea tempora, quibus Tullius, Virgilius, Horatius, aliique præstantissimi Scriptores floruerunt, quorum tum doctrinæ tum sermonis elegantia factum est, ut illorum illa ætatem auream nominaremus. Atqui Tullium ad Demosthenem, Virgilium, ad Homerum, Horatium, ad Pindarum, alios item ad alios ex græcis Scriptoribus totos se contulisse scimus: eosdemque Romanis ac Latinis hominibus fuisse auctores, non exemplo modo, verumetiam voce, ut Græcorum volumina diu noctuque sibi putarent manu esse versanda. Erat jam Æneis illa, divinum hominis opus, toto Latio vulgata, & Latinorum omnium testimoniis (quorum nonnulla consignata literis ad nos usque pervenerunt) judiciisque comprobata. Ex Homeri tamen, tanquam fluentis haurire ad

usus.

usus suos necessaria Latini Poetæ non desistebant. *Aspice Mæoniden* (eorum ingeniosissimus atque elegantissimus quidam dicebat) (a) *Aspice Mæoniden : a quo, ceu fonte perenni, Vatum Pieriis ora rigantur aquis*. Exacta autem aurea illa felicique ætate, cum Latio nihil deesse videretur, quod quidem ad liberales quasque disciplinas pertineret, quod non ab suis ipsorum Scriptoribus & tractatum & perfectum esset, græca tamen studia a Latinis non modo non negligebantur, verum a prima usque pueritia diligentissime colebantur. Ex quo illud est Quintiliani (b) Rhetoris sane doctissimi : *A sermone græco puerum incipere malo ... quia disciplinis quoque Græcis prius instituendus est, unde & nostræ fluxerunt.* Mirari igitur satis non queo, potuisse Italicæ linguæ amatoribus idoneos videri Latinos, quorum exemplo Itali ad latinam linguam negligendam, & suam modo frequentandam uterentur : cum illos tum quoque, cum sua satis multa eaque perfectissima haberent, græcis tamen esse usos videamus.

B 6 Nam

(a) Ovid.
(b) L. 1. c. 2.

Nam illud, opinor non dicent, meliora facta esse ab Italis latina, quam ab Latinis græca sint facta. Quod si dicerent, quis non eos risu potius, quam oratione esse refutandos putaret? At certe, inquiunt, multa Græcorum in latinum Sermonem Romani homines convertebant. Primum nescio, an tam multa ea fuerint, quam putatis & quam multa sunt ea, quæ vos ex latino in Sermonem Italicum convertistis. Sed fuerint sane. Quid tandem id ad rem pertinet? Num, si quando hoc fecerunt, non utilitatem aut suam, aut suorum sequuti sunt, sed græcarum literarum interitum (quod vos de Latinis in latinis convertendis, cogitatis) & desuetudinem inducere voluerunt? Quædam e greco sermone Cicero in Latinum transtulit; Arati phœnomena, Xenophontis Oeconomica, Platonis Timæum; eaque admodum adolescens, annos vix tres, & viginti natus. Qua quidem exercitatione id consequi modo voluit, quod se quoque adolescentem alia quadam non dissimili esse affecutum L. Crassus apud eumdem Ciceronem libro primo de Oratore testatur. Po-

stea,

ftea, inquit, *mihi placuit*, *eaque fum ufus adolefcens* , *ut fummorum Oratorum Græcas Orationes explicarem* ; *quibus lectis hoc affequebar* , *ut* , *cum ea* , *quæ legerem græce* , *latine redderem* , *non folum optimis verbis uterer*, *& tamen ufitatis* , *fed etiam exprimerem quædam verba imitando* ; *quæ nova noftris effent* , *dummodo effent idonea* . Idem plane Chriftianum illum Ciceronem , Paulum Segnerum (cujus hominis non mea tantum, fed omnium Doctorum Sententia, quo fimiliores, eo meliores Itali Oratores evadunt, tantumque ab fumma perfectione, quantum ab Segneti imitatione recedunt) idem , inquam, fpectaffe arbitror : Quem Ciceronis in Verrem Orationes feptem, quas habemus, non modo multum , & fæpe legiffe, atque adeo defcripfiffe, fed etiam Etrufcas feciffe memoriæ proditum eft. Eodemque confilio ufum præftantiffimum Poetam Torquatum Taffum Virgilii Æneidem italice reddidiffe (id quod fcriptum apud nonnullos video) exiftimare debemus.

Hoc ego non reprehendo. Italice

fcri-

scripturis utile est, quemadmodum olim latinis latine græca convertere, sic iis horum latine scripta, Italica interpretando facere. Neque vero ipsis modo, verum iis etiam, qui latine nesciunt, est id vehementer utile: Cujus similem utilitatem, si qui latine olim græca interpretati sunt, sibi etiam proponere potuisse, non nego. Verum tota hæc ac talis interpretandi ratio, quam vim tandem habet? Num eam, ut parvi eum sermonem faciamus, qui est in alium interpretatione conversus? Immo eam, ut magni eos ipsos sermones æstimemus, in quibus convertendis, sive ad suas, sive ad suorum utilitates, doctissimorum Interpretum industria elaboravit. Quantum igitur ad negligendam latinam linguam valere debet, quod isti dicunt: latinos homines fuisse latine græcorum scripta interpretatos: quasi ea re illi Italis licentiam dederint, Italicis suis solum interpretationibus, omissis latinorum scriptis, utendi?

Quid? Illa multumne valent? Nimium & laborem in latinis addiscendis, & tempus impendi: cui incommodo Italicis literis occurri? Videte

quan-

quantum inter meum atque istorum judicium intersit, Florentini; Ego enim sic statuo: multo esse ad diuturnitatem longius, multo ad laborem, molestiamque gravius, si vernacula lingua, quam si latina, doctrinæ artesque tradantur. Etenim si hoc fiat, satis est latinam linguam ab literarum studiosis perdisci: id quod labore certe aliquo, at non admodum improbo, at non sane diuturno consequi non hebes, neque indiligens quivis potest. Fac autem in earumdem literarum tractatione a singulis quibusque gentibus linguam usurpari vernaculam. Proh Deûs Immortalis! Quis tanta mentis acie præditus reperietur, qui non animum plane despondeat, a studioque doctrinæ deterreatur, ubi sibi (siquidem velit eruditionem etiam peregrinam, atque exterorum hominum doctrinam non ignorare) præter vernaculum, græcum etiam, Latinum, Hebraicum, Illyricum, Persicum, Polonicum, Sarmaticum, Anglicum, Scoticum, Hybernicum, Batavum, Germanicum, Hispanicum, Gallicum, Italicum, omnes denique omnium Scriptorum sermones esse co-

gno-

gnoscendos intelligat? Certe, qui vel ipsos Latinos græce, non latine, scripsisse mallent, ut homines studiosi unam modo linguam, non duas, ut nunc fieri necesse est, discere cogerentur; id optant, quo multum profecto humani ingenii imbecillitati, in hac vitæ brevitate consuleretur. Isti autem misericordes homines, atque humani, ut nos labore latinam Linguam discendi levent, tum latinam ipsam nos discere, tum reliquos omnes prætere cogunt. Quid quod majorem etiam, quam nobis, laborem postetitati, atque onus imponunt? Vere enim ait Horatius: *ut Sylvæ foliis pronos mutantur in annos; Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas, & juvenum ritu florent modo nata vigentque*. Quod sane ita esse & latinæ linguæ, & Italicæ ipsius, denique omnium, quæ sunt, aut fuerunt, tam multis vicissitudinibus, quas non longis annorum intervallis contigisse constat, plane omnes intelligunt. Ergo, si Italica quoque, quæ nunc viget, quamque isti nos unam discere, ne alias cogamur, volunt, confectis aliquot Sæculorum cursibus, obsoleverit,

rit, atque adeo interierit; novaque in Italia, atque alia plane successerit (qualis Italica hæc ipsa latinam olim excepit): quid illam futurorum hominum prolem, in alia tum lingua natorum, facturam, o vos vernacularum Patroni, putatis? Probaturos ne eos Italicam hanc, quæ hoc quidem tempore popularis est, nobisque vernacula? Qui poterunt? Si vere dicitur, id quod certe dicitis, solas esse vernaculas quibusque gentibus probandas, non poterit illa posteritas hanc, quæ sibi vernacula non erit, certe probare; nec volet, vestra auctoritate argumentisque commota, laborem & tempus in aliena lingua consumere: suo ipsius sermone doctrinas omnes, artesque perscribet. Quid tum huic vestræ fiet, quam tantopere deperitis, pro qua tam vehementer laboratis? Vestris sententiis, vestroque, ut ita dicam, gladio misera jugulabitur. Quod si hanc quoque vestram, quæ venturæ illi posteritati vernacula non est futura, probari tamen ab ea, usurparique malletis: cur vos Latinam, quod nobis non sit vernacula, esse nobis improbandam

dam statuitis? Cur non eam potius vestræ illi posteritati, egregiis doctrinis instructam, transmittitis; ne ea, præter vernaculam suam, ipsamque latinam atque alias omnes, etiam hanc vestram discere, majore certe cum labore, ac temporis impendio, cogatur?

Non moventur homines pertinaces, ac propemodum inhumani. Perstant Italicam hanc & iis, qui nunc vivunt, & iis, qui victuri olim sunt, præter cæteras omnes, ac præcipue latinam, commendare. Ad Latinos ipsos provocant, & Latinorum judicio latinam ipsam Linguam posse condemnari putant. Ajunt enim: Latinos non græce, sed latine scripsisse: Italos propterea non Latine, sed Italice scribere potissimum oportere. In quo illud primum reprehendendum est, quod negant, Latinos græce scripsisse. Constat enim, qui id præclare se facere posse arbitrarentur, facere non omisisse. Fecit Lucius Lucullus (a), fecit T. Pomponius (b), fecit M. Tullius,

(a) De Luculli historiis græce scriptis Cicero ad Attic. l. 1. ep. 19.

(b) De Pomponii Commentario græco Cicero ad eumdem l. 2. ep. 1.

lius, fecit Acilius (a), fecit Ælianus (b), aliique permulti fecerunt. Sed certe non multum græce Romani homines latinique scripserunt. Cum enim eruditissima Græcorum natio egregias omnes, maximeque liberales disciplinas non tractasset modo, verum etiam mirifice scriptis illustrasset suis, non putarunt quidquam se nomine Romano dignum in eodem scribendi genere posse præstare; neque noctuas, ut græco proverbio dicere consueverant, mittendas esse Athenas censuerunt. Accedit, quod Romano spi-

(a) De Acilio Cicero lib. 3. de Offic. c. 115.

(b) Claudius Ælianus Prænestinus (ex Suida) græce scripsit variam historiam, & hist. de Anim. quem Philostratus l. 2. de Vitis Sophistarum affirmat extra Italiæ fines numquam fuisse egressum. Atque hinc illud M. Antonii apud Cicer. l. 2. de Orat. c. 163. Semper ego existimavi jucundiorem & probabiliorem huic populo Oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent.... pollicerentur; non admovere aurem, &, si palam audire eos non auderes: *ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam*, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere.

ſpiritu ſuperbiaque elati, non quid alieni, ſed quid ſui de ſe exiſtimaturi eſſent, laborabant. Itaque eo fere ſermone ſcribebant, qui a ſuis, non qui aut a Græcis, aut ab aliis gentibus, quarum erat illis vulgo deſpectum nomen, intelligeretur. Denique id maxime ſpectabant, ut græcis, quorum opes fugerant, imperiumque terra, marique ſuſtulerant, literarum quoque gloriam adimerent. Quid ſimile in Italis? Num, ſi Latine ſcripſerint, timent, ne ob eam rem aut non ſive a ſuis, ſive ab exteris intelligantur, aut eorum ſcripta tamquam vulgaria, ac minus neceſſaria repudientur? Scribant modo ita uti oportet, hoc eſt, polite, atque ſapienter; nec dubitent, quin ab innumeris doctiſſimiſque hominibus, ea, quæ ſcripſerint, expetantur. Etenim, ſi ratio omnium eruditorum, qui ubique terrarum ſunt, ineatur, multo eſſe plures hoc tempore, qui Latina intelligunt, Latiniſque literis delectantur, quam Romanorum florente Republica reperirentur. Græca tum maxime apud omnes fere gentes celebrabantur, Latina, ut ait Cicero

pro

pro Archia, suis sane exiguis finibus continebantur. Quid ergo est? Cur isti Italice, non Latine & scribunt ipsi, & ab Italis omnibus scribendum censent? Illud est profecto, id spectant, id moliuntur, id agunt, ut latinis eam scriptis suis præripiant literarum gloriam, quam Latinos Græcis adimere voluisse paullo ante commemoravi. O homines cum stultissimos, tum vero etiam maxime ingratos! Hanccine vos Latinis vestris majoribus referre gratiam, ut, a quibus tantam rerum omnium gloriam accepistis, quantam exteræ gentes prope jure vobis invideant, de eorum vos gloria minuenda, atque adeo extinguenda cogitetis? Siccine vos mortuorum voluntatem negligere, & eorum conceptæ spei, atque expectationi non satisfacere, ut, siquidem Imperium, quod vobis reliquerunt, retinere non potuistis, ne sermonem quidem, exiguam illam quidem, sed tamen unam reliquam tanti Patrimonii partem, conservare velitis? Quæ (malum!) hæc est tanta perversitas! Quæ hæc tanta importunitas! Quod hoc tantum rerum
avi-

avitarum, domesticæque memoriæ fastidium! Quid faciant alieni, si tam sunt sui in suos ingrati, tam remissi, tam dissoluti?

Sed stultitiam etiam hominum, Florentini, considerate. Scilicet tam bene est rebus Italicis; ea sunt tempora; ea spes ostenditur, ut Galli, Hispani, Germani, Angli, reliquæque Nationes exteræ latinarum literarum curam ac cogitationem abjiciant, quo sese impensius Italicis dedant. Ab his nimirum majores quasdam, quam ab illis, utilitates se esse consecuturos sperant; & ita Italicum hoc nomen suspiciunt, ut præ illo latinum, atque adeo suum contemnant. Numquam sane externi homines, qui in Italicis literarum monumentis operam aliquam studiumque ponerent, defuerunt, nec vero deerunt: quod Itali quoque in illorum cognoscendis multum fecerunt, suntque facturi. Verum hoc tantum popularium Linguarum studium, & hæc nonnullorum patrio sermone scribendi, sive voluntas, quod ita malunt, sive necessitas, quod latine non possunt, facit, ut & illi nostris, & nos

illorum literis indigeamus. At certe utrique malle debemus, ut, quæ cognita ſunt omnibus profutura, ea ab omnibus non ignoto, ut cuique ſunt fere peregrini, ſed noto, qualis latinus eſt, ſermone ſcribantur. Quod ſi jam non plurimum latina valuerint, ſi patrius alicujus Gentis ſermo eſt in latini locum aliquando regnumque venturus, citius profectò, in hac tanta exterarum gentium colluvione, in tam crebra dominorum mutatione, tamque repentinis rerum Italicarum ac tantis converſionibus, quantas & legimus, & audivimus, & meminimus, & videmus, dediſcent Itali Italice, & peregrino neſcio cujus exteræ nationis loqui ſermone condiſcent, quam ut Italicum ſermonem exteris nationibus invehant. Sed ſuperi meliora. Vigebit, vigebit, inquam, Italicus in Italia ſermo, nec ullo unquam tempore, aut ulla peregrinitate delebitur. Et vigeat ſane. Nam & copioſus eſt, & commodus, & ſummis ingeniis excultus, atque perfectus, & certe nobis, ſive Italis, ſive inter Italos agentibus, neceſſarius. Verumtamen Latino plurimum

tribuat, nec cum illo de dignitate contendat: qui, quemadmodum oſtenſum eſt, ſua vi, atque natura nihilo inferior eſt, omnium vero gentium opinione, atque ipſa utilitate multo ſuperior.

HIERONYMI LAGOMARSINI E SOC. JESU

Pro Scholis Publicis Oratio habita Florentiæ XVII. Kal. Febr. 1737.

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam Scholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eoque rem pene adductam viderem, ut nonnisi privata intra domesticos parietes adolescentulorum institutio probaretur, idque non modo publicis Doctoribus injuriosum, verum etiam Doctrinis ipsis esse maxime infestum intelligerem: rem ipsam ad vos, tamquam ad legitimos quosdam disceptatores, æquissimosque Judices deferendam; caussamque tot hominum honestissimorum, tot illustrium Gymnasiorum, Literarum denique ipsarum esse mihi ex hoc loco suscipiendam putavi. Quod si hanc tam malam de Scholis pu-

blicis opinionem ipsi sua sponte Itali homines suscepissent, suaque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem sequerentur, fortasse alio orationem meam convertissem, atque huic omni causæ ac contentioni supersedissem. Etenim Italorum ingeniis, & in re literaria constituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de literis agatur, quas ipsi e Græcia arcessitas apud se omnium principes collocarunt, & Gentium barbararum colluvione deinde extinctas ad vitam longo intervallo revocarunt, revocatasque usque ad hoc tempus summa cum earum, suaque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior esse auctor debeat. Italos, Italos, inquam, bonatum literarum parentes, de literarum ratione præcipientes, & sive vetustas consuetudines tollentes, sive novas inducentes, æquo animo, immo & libenti feram. Illud verò ferre quis possit? Submitti quotidie e transalpinis transmarinisque regionibus, non modo archetypas illas comendi capitis, totiusque corporis vestien-

ftiendi ornandique arbitras, & modeftiæ gravitatifque Italicæ corruptrices Pupas; verum etiam leviffimos quofdam, & nonnifi ftultitiæ atque impudentiæ pleniffimos libellos, quibus non dicam (id, quod vere dicere graviterque poffim, fi Theologi Doctoris perfonam agere, non Rhetoris velim) credendarum a chriftiano pioque homine, faciendarumque rerum fumma convellitur; fed certe (id quod Theologo minus dolendum eft, verum Italo Rhetori deplorandum eft magis) Italorum fapientiffima ac vetera Doctrinarum inftituta, atque univerfa humanitatis tradendæ ratio libere aperteque reprehenditur, atque emendatur? Atque ut intelligatis, quæ ifti in publicis Italiæ atque adeo omnium gentium Gymnafiis, & quam fine ulla fatis probabili ratione reprehendant, colligam prius ac breviter recenfebo criminationes eorum omnes: tum fingulis quam accuratiffime planiffimeque potero refpondebo. Si qui autem in hac frequentiffima lectiffimaque concione adfunt, qui, five eorum, quos contra dicturus fum, auctoritate per-

mori, sive suo ipsorum judicio persuasi, cum illis sentiant: pero ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modo in hac Urbe, sed in universa Italia sunt, verumtamen publicum Præceptorem) hoc publicarum Scholarum Patrocinium ob eam rem deferere debuisse, quod ipsi obtrectatorum nostrorum numero accreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in castra externorum hostium advenerint. Quod si licere sibi arbitrantur, institutum hoc totius Italiæ publice docendi criminari; nosque ipsos, qui in eo versamur, reprehendere: interdictum nobis existimare non debent, quominus reprehensi rationem facti nostri reddamus, & gravissimas nostrarum Scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego confido, si me diligenter, æquisque animis attenderint, non modo mihi hujus defensionis meæ veniam daturos, sed etiam sensuros nobiscum, & ex adversariorum præsidiis perfugas in nostra castra venturos.

Publicarum Scholarum gravissima hæc isti esse ajunt incommoda: primum,

mum, quod delectus fieri Magistrorum non possit, sed quoscumque sors obtulerit, atque adeo minus etiam aliquando idoneis volenti discere sit utendum: ii autem ipsine tamdiu quidem possint, quamdiu discentium utilitas requirit, retineri; sed sæpe sint in medio cursu amittendi, cumque aliis nonnumquam deterioribus commutandi. Deinde, quod tam multis anditoribus, quot ad Scholas publicas confluere vulgo solent, unus sufficere Doctor nequaquam possit: qua etiam ex re fieri, ut diutius quam necesse sit iisdem in Scholis discipuli detineantur. Tertio denique quod in tanta omnis generis juvenculorum multitudine ac contubernio nonnisi pessime bonis moribus consulatur. Videtis tria esse omnino crimina ab istis in publicas conjectaScholas: primum de genere Doctorum: alterum de diuturnitate docendi: tertium de moribus.

Hic ego, si paucis agere, totamque criminationem una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno impulsu labefactare velim atque pervertere, facile possim, Florentini.

Quæram enim: si vere ista dicuntur, qui nam fieri potuerit, ut publicis e Scholis tam multi in omni temporum memoria doctissimi, Sanctissimique viri prodirent? Namque ut ne ex hac ipsa urbe discedam, & ne non modo viventes nullos (qui multi sunt, civitatis lumina, & literarum græcarum latinarumque decus ac columen) sed ne mortuos quidem ullos, quos nosse plerique vestrum non potuerint, nominem: duo certe paria, quæ instar multorum esse possint, utrumque singulare atque excellens, sed alterum in altero genere præstantius, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardescam, atque Aloysium Mariam Strozzam ex hoc ipso Gymnasio, quod mihi nunc est concreditum ac commendatum, memoria hac nostra vidimus exstitisse. Possem etiam illa commemorare, quæ valere certe multum deberent: apud omnes paullo humaniores Gentes, nullo non tempore publica Gymnasia discere volentibus patuisse: tantumque hujusce rei, præsertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuisse,

ſe, ut plurimæ ex condiſcipulatu arctiſſimæque neceſſitudines in omnem deinceps reliquam vitam conſtituerentur. Tum quæreremus: num aut in hujuſmodi Gymnaſiis inſtituendis erraſſe, aut, ſemel inſtitutis, non incommoda, ſi qua erant, poſtea vidiſſe, aut, ſi vidit, non ea, ſublatis ipſis Gymnaſiis, corrigere voluiſſe tota antiquitas judicanda ſit? Hæc ego omnia prætermittam, ſatis illa quidem firma per ſeſe atque illuſtria, veruntamen, propterea quod nimis univerſe dici viderentur, non perinde ut ego velim, ac res ipſa poſtulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propius conferri, & ſingulas criminationes ſuis ac propriis reſponſionibus refutari. Ac primo quidem, quod queruntur, Magiſtrorum delectus tolli, eligendique optimos quoſque poteſtatem adimi, iiſque neceſſario eſſe utendum, non quos maxime probaverimus, ſed quos ſors ipſa in publicis Scholis obtulerit: quid, ſi optimos quoſque ſors ipſa in publicis Scholis offerret? num Magiſtrorum delectus illos, eligendique liberam pote-

ſtatem magnopere deſiderari oporte-ret? Atqui ſic ſe res habet: ut opti-mi quique magiſtri fere nonniſi in Scholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus eſt error, qui ita putant, docendi rationem opti-mam ſic eſſe cum ſumma doctrina con-junctam, ut ab ea ſeparari divellique non poſſit, nihilque inter doctum ho-minem, atque Doctorem intereſſe; ut, qui maxime doctrina excellat, idem maxime ſit ad docendum accommoda-tus. Id eſt, longe ſecus. Doctos ego homines poſſim quamvis multos pro-ferre, qui ſe ipſi tamen minime ido-neos ad docendum & agnoſcent & fa-tebuntur. Laborem hæc res præci-puum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles moleſtias affert: innume-rabiles diſcentium ineptiæ, ſtultitiæ, nequitiæ devorandæ ſunt. Levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, ceſſa-tio ferenda eſt. Qui ſe non ante ani-mi invicta quadam patientia toleran-tiaque munierit, is, quamvis doctus ſit, non poterit hoc munus diutius ſuſtinere: quin immo, quo erit ipſe doctior atque ingenioſior, hoc ſe mi-nus eſſe aptum adoleſcentulorum in-

ge-

geniis excitandis atque instituendis intelliget. Magis enim discentium tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ut præclare Tullius, (a) *Quo quisque est sollertior, atque ingeniosior, hoc docet iracundius. Quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur.* Maxime vero eodem accedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque subtilius, neque jejunius, quam discentium est captus. Quam certe facultatem sæpe ab doctissimis abesse viris videmus. Si quando igitur Doctores omnium optimos quæremus, non continuo doctissimos quosque homines putemus nobis esse quærendos: statuamusque Magistrorum præstantiam non tam in doctrinæ commendatione, quam in egregia ejus tradendæ cum facultate, tum voluntate consistere: neque satis esse, eos ea scire, quæ docent, nisi & sciant & velint ea ipsa docere, quæ sciunt. Num igitur tales non fere sunt ii, quibus docendi munus est in Scholis publicis demandatum? Fateor, in plerisque civitatibus reperiri aliquos ali-

(a) Pro Q. Rosc. Com. c. 31.

quando posse doctiores: sed qui melius tueri partes Doctoris possint, non fere reperiri confirmo. Nam primum non temere ad eam provinciam negligenterque adsciscuntur; sed ab iis, qui publicis Gymnasiis præsunt, summa cura, ac prope fastidiose probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas professuri sunt, eaque non vulgaris, sed etiam in comparatione præstans atque excellens; morum gravitas, severitas, probitas; præcipue vero illa in docendo, quam modo dicebamus, patientia, ac communicandæ doctrinæ facultas facilitasque requiritur. Non atrocior animadversio, non dissoluta indulgentia, non operis vocatio, immo ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnasiorum moderatores scilicet curant; his invigilant atque instant; hæc repetunt; suntque cum maxime in deligendo sollertes, tum minime etiam in probando remissi. Quod si spes illos forte fefellerit, neque satis expectationi, suoque muneri Doctores publici facere videantur, paratum remedium est. Magisterio cessantes removentur; dili-

diligen-

ligentiores magisque idonei sufficiuntur. Verum hoc quam non devenienđum est sæpe? Facit enim ipsa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque existimatio, studium ptobandi sui cum omnibus civibus, tum maxime Magistratibus, contentio quædam inter ipsos atque æmulatio, vehementer sedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, si mercede docent, spe etiam præmiorum magnopere commoventur. Si vero nullis utilitatibus suis propositis, sed civitatum, atque hominum commoda, Deique in hac ipsa re voluntatem, gloriamque spectantes ad docendum accedunt, dici vix potest, quanto acrioribus stimulis ad bene docendum incitentur. Nulla enim res est, quæ honestum ac probum virum ad sui muneris partes implendas vehementius impellat, quam hominum ipsorum Deique charitas. Denique, quod in reliquis artibus contingit, ut usu atque exercitatione perfecte cumulateque discantur, id in hac quoque docendi fieri necesse est. Quamobrem etiam si primo in Gymnasia adventu non

ita ab omnibus copiis parati atque instructi Magistri publici reperiantur: at altero magisterii anno reperientur: si non altero, certe tertio: quarto quidem sine controversia; quinto vero, sexto, septimo, reliquisque deinceps, quis tam hebes esse per Deum immortalem, quis tam tardus plumbeusque censebitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu elaboravit, possit præclare perdiscere? Certe si quis est ejusmodi, ut post aliquot annorum exercitationem non satis in docendo excellens evasurus videatur, hunc necesse est tam nullo ingenio, tamque non dicam stupidum, sed stipitem esse, ut neque voluisse is sua sponte, neque aliorum judicio ac voluntate permissus esse unquam ad docendum accedere sit existimandus. Itaque quos unos e multis acerrima æstimatione delectos, quos suæ dignitatis, quam vident oculis, & judiciis multorum esse propositam, studiosos; quos aut spe præmiorum incensos, aut Dei hominumque eximia charitate inflammatos perdiu in hoc tamquam pulvere desudare; quos id unum agere; quos docentes in Scho-
lis.

lis publicis consenescere videmus, eos profecto peritissimos quosdam in arte docendi, atque excellentissimos Magistros existimare debemus: qui quidem si tales non sunt, qui potius esse debeant, plane non video. Itaque aut nulli sunt excellentes Doctores, aut, si qui sunt, ii certe sunt publici. Quod si ita est: quid est cur isti Correctores atque emendatores nostri de optimis Magistris deligendis laborent? Parcant operæ, si me audire volunt: alio suas curas reservent: ne actum agant. Nihil opus est electione. Habent jam Italiæ civitates a sapientissimis viris delectos, quibus meliores deligere certe ipsi non possent. Quod si deligere tamen volent, non repugnabo: modo inter istos ipsos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipsi delegerint, non esse electissimus. At certe, inquiunt, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum esse excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, esse etiam, si vultis, superiore: quid tum? An nunc id agitur, possint nec ne boni privati aliqui Doctores esse: an vero, utrum publi-

eos deseri, mali quod sint, oporteat? Bonos ego hos, immo, si diligenter attendistis, optimos vulgo esse demonstravi; &, quæ prima in Scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum Doctorum negabatur fieri posse delectus, satis, ut arbitror, aperte dilui. Ceterum cum privatis Doctoribus mihi neque ratio neque res est: quibus usque adeo non irascor, ut, si boni sint, fieri etiam publicos velim: eorumque industriam atque excellentem facultatem ex domestica exercitatione atque umbratili in adspectum lucemque proferri, & publicis civitatum commodis inservire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eo vocor, ut de his ipsis, quod sentio, dicam: quoniamque universa de hac re disputatio eo pertinet, ut publicorum Doctorum præstantia ex privatorum contentione magis intelligatur: non committam, ut publicis Scholis patrocinium, me agente, aliqua ex parte defuisse videatur.

Age vero: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his despicias publicos atque contemnas, est quod a te mihi responderi velim: ut, si re-

si recte responderis, vincas: sin in hac responsione nullus fueris, desinas maledicere (a). Artem-ne esse hanc docendi dicis? Artem profecto esse, sive artis quamdam similitudinem non negabis. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ut reliquæ artes, augescit. Nunc quoniam esse artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilem-ne artem, an difficilem esse dicas? Facilem non potes dicere, in qua nimirum negas publicos Magistros, qui se multum in ea diuque exercuerunt, satis excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Recte est. Sed cur eam solis publicis Magistris difficilem facis? Cur non potius, privatis, quam publicis, difficiliorem? Necesse est enim, privatos multis partibus plures esse, quam publicos. In difficili autem arte, pauciores usitatius est excellere, quam plures. Philosophi, Mathematici, Causidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes mul-

(a) Nam non solum scire aliquid artis est, sed, quædam ars etiam docendi. Cic. de Leg. 2 47

multi admodum esse non possunt ; Vide igitur quid sequatur, si difficilem docendi artem hanc statuis: paucos (id quod res est) paucos, inquam, posse in ea esse excellentes. Quod ego quum ita esse intelligerem, paucos hosce eosdem, non alios profecto esse arbitrabar, quam quos summa cura ad publica magisteria deligi, & in hac una arte diu multumque exerceri videbam: quorum si numerum, summamque inirem, eos, pro cujusque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos, aut quinque, aut decem, aut viginti, aut, ut multum, triginta fortasse reperiebam: neque vero civitatibus vel frequentissimis male consultum existimabam, si in artificio tam difficili triginta ejusmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem esse sane hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes esse posse concedis: idemque privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc est, triginta excellentes in frequentissima civitate reperiri posse Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eoque amplius, to-
ti-

tidem nempe quot privatorum familiæ sunt, reperiri posse non negas. Quæ unquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundarunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præstantes Doctores, quam mediocres sutores reperiantur. Siquidem multis familiis calceandis singuli sutores sufficiunt: at vero nonnisi singuli singulis familiis satis esse Doctores possunt. O levem! o illiberalem! o pene sordidam artem hanc docendi nostram! in qua infimæ sortis opifices plus etiam, quam in artificiis suis excellere se posse confidant. Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæsar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me vestri. Quid fuit, quod tantum operæ in scribendis tam multis de arte sive grammatica, sive Rhetorica voluminibus poneretis, si hæc discere ludus est, docere cujusvis? Vos vero, Sapientissimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor, ut, si quidem in publica literarum professione expectationi hominum satisfacere non potestis, minusque idonei,

nei, quam privati Doctores, ad vestras artes tradendas existimamini, ludos vestros occludatis, publicum magisterium deponatis, & privati esse Doctores condiscatis: probari enim aliter non potestis. Difficiles quidem primos in beatorum quasdam domos aditus offendetis; quod, quum e publica professione recentes sitis, putabunt homines, vos nondum, quantum satis est, esse privatos. Sed durate, *durate*, inquam, *& vosmet rebus servate secundis*. Patebunt enim opinione celetius regificæ ædes, in easque ultro honorificentissimeque admittemini: si præsertim non tam literas, quam nescio quas potiores vobiscum artes, vendibiliotesque attuleritis. Nam scitote, nou tam hic Doctorem Liberis, quam domui Cutatotem, codici ac rationibus scribam, turi etiam, si diis placet, villicum quæti. O tempora (nisi boni superi respexerint) litetis calamitosa! O motes hominum præposteros atque petvetsos! Huccine tandem omnia teciderunt, ut propterea publici tam male Doctotes audiant, tam vacua in singulos dies publica Gymnasia

fiant,

ſiant, tantopere domeſtica inſtitutio commendetur atque invaleſcat, quod rei familiaris rationibus magis conducat, privatos habere Doctores, quam publicos! Retexo jam orationem meam. Fateor, ſi optimi ſunt, qui ſint conſervando augendoque patrimonio maxime utiles, fateor, inquam, iſtiuſmodi privatos Doctores meliores eſſe, quam publicos: fateor, non injuria publicas Scholas reprehendi: nec optimorum Doctorum fieri in iis poſſe delectus, vehementer civitatibus incommodum eſſe confirmo. Verum mihi danda venia eſt, quod errore quodam populari inductus, in Doctore nonniſi docendi facultatem quærendam eſſe arbitrabar: quam quum excellentem eſſe in publicis Doctoribus intelligerem, negabam, quidquam illis reperiri poſſe præſtantius. Nunc, quoniam eos eſſe optimos, verbi falſa interpretatione decepti, oſtendere non potuimus, conemur ſaltem, ſi forte dicendo id conſequi poterimus, oſtendere; nihil certe in eo eſſe incommodi, quod interdum, vel potius, ut iſti ajunt, nimium ſæpe mutentur. Quid autem? Hoc publi-

blicorum Doctorum magis est quàm privatorum? An non hi sæpe dimittuntur? Non ipsi sæpe missionem petunt? Non denique interdum atque etiam sæpe mutantur? Neque hæc mea magis sententia est, quam eorum ipsorum, qui hasce in Scholis publicis mutationes ferre se negant posse. Quod ita esse, quivis vel ex hac re, quæ mihi ante paucos hos dies ipsi accidit, sane faceta ac perridicula, existimare potest. Quum enim in optimum ceteroqui, mihique amicissimum virum, sed peregrinis opinionibus nimio opere addictum, paulloque Scholis publicis infensiorem incidisse, ac multa de crebra hac Magistrorum mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplorantem ac conquerentem audissem, dixi contra nonnulla, quæ res & tempus poscere videbantur. Tum eo omni sermone confecto, cum de quibusdam rebus aliis, tum ad extremum de Filiolo ejus festivissimo puero, agere inter nos sane benevolo animo cœpimus. Quem quum ego & ab ingenio, & ab indole, & a castissimis moribus mire laudarem: Est vero,

ro, inquit, ut dicis (nam quid diffimulem?) fumma expectatione puer, atque is, quem certe numquam me pœniteat fufcepiffe. Sed Magiftro bono eft illi vehementer opus: qualem fi quem inter auditores Rhetoricos tuos effe compereris, fcito te mihi gratiffimum effe facturum, fi huic puero deftinaris. Tum ego: quid? inquam: illi-ne certe grandiufculo Magiftrum nondum parafti? Sexcentos, inquit ille plane ftomachans, fexcentos ad hanc diem paravi: fed totidem, alius alia de caufa, dilapfi funt. Quamquam, fi verum quæris, una fuit omnium atque eadem caufa, avaritia. Ut eft enim genus hoc hominum maxime fordidum, ac illiberale, fimul atque fpem lucelli majoris alicujus oftentari vident, diffluunt. Hic ego porro interpellans: honorificentius, inquam, fi videtur, de honeftiffimo probatiffimoque civitatis ordine loquitor: de difcipulo autem illo meo quid fieri poffit confiderabo. Et fimul arridens, quum a me jam ille difcederet: Interim valde, inquam, gaudeo, Magiftros veftris domibus (id quod publicis Scholis

non

non contingere initio sermonis tam dolenter querebare) contingere sempiternos. Nempe ita, ita est, inquam, plane Florentini. Una est hæc omnium Scholarum sive publicas sive privatas contemplere, parque conditio; utin iis perpetui Doctores esse non possint. Quod ita tamen est verum, ut in publicis quidem perdiu multos versari, ac nonnullos etiam consenescere videamus. Qui autem minimum durant, suntque perrari, iis saltem magisterii unus est annus explendus. Quid putatis ? primis illis latinæ grammaticæ rudimentis probe edi-scendis plus annuo spatio requiri ? Arqui nonnulli privati Doctores extiterunt (privatos dico : nam e publicis, hoc est e rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgo hominum natura fert, expertis, nemo, quod sciam, usque adeo deliravit) qui non elementa modo illa, sed universam rei grammaticæ rationem tradituros se puerulis, non anno, sed sex opinor, mensibus professi sunt. Nimium hoc quidem, ac perabsurdum. At vero æque illud falsum; primæ illi institutioni non octo mensium operam, aut ad

sum-

fummum decem fufficere: fit modo, qui docendus eft, non omnino hebes ac tardus, afferat ftudium, adhibeat diligentiam, præftet Doctori fuo affiduitatem. Hunc in illa puerili doctrina fatis inftructum, fi Magifter fuus repente deferat, alterique committat: recens autem hic in fidem ac difciplinam fuam accipiat; & reliquam, ut ita dicam, exædificationem, recte ac probe ab veteri jactis fundamentis, fuperftruat: abfolutoque (id quod fieri certe poteft, fitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum fuum tradat, politioribus quibufdam literis, quam humanitatem vocant, imbuendum; atque hic demum Rhetori formandum perficiendumque commendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorum in alio quodam genere ac munere fucceffio difcentibus poffit officere, fane non video. Unum quoddam eft opus, adolefcentem in hifce literis, quæ grammatica atque Rhetorica (de harum enim Magiftris tota hac oratione quærimus) continentur erudiri. Hujus autem operis multæ funt partes; quas minime neceffe eft omnes

omnes unum atque eumdem Doctorem obire. Namque, ut ab illo simili, quod supra induximus, ne recedamus, ne in ædificiis quidem constituendis quicquam operis aut firmitati aut elegantiæ obest, ipsos inter se fabros atque artifices totius operis faciundi vices, officiaque partiri. Quin immo illud usuvenire vulgo intelligimus, ut, qui fodiendis, jaciendisque fundamentis maxime apti sunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculumque exigendis, non æque idonei reperiantur: nec, qui ita hoc valuerint, videmus continuo eosdem tectorio albarioque inducendo esse maxime accommodatos; nec horum ipsorum hac una in re scientiam atque artificium ad tectum apte imponendum, ac commode fastigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, institutione multiplex est, nihil impedit, quominus ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præstantes accedant, & suam veluti provinciam quisque sortiatur: atque alii quidem latinitatis in adolescente tamquam fun-

fundamenta ponant: alii, reliqua eodem pertinentia tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiæ quemdam colorem, tamquam albarium alliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & fastigium eumdem illum adolescentem perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriusque autem rei caussam exquirere si velimus, illam verissimam reperiemus: quod in utraque facultate ædificandi, & instituendi, unum est quiddam, quo omnis singulorum artificum intenta mens spectet, quoque singulare cujusque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diversa inter se ipsa sint opera, si tamen eodem singula referantur, perinde sit, ac si non a multis, sed ab uno omnia administrentur. Hoc dictum fortasse obscurius, dicam, si potero, planius. Videtis-ne in exstruendo ædificio sic illa ab aliis fundamenta agi atque constitui, ut & altitudine & laxitate parietibus superimponendis proportione respondeant; parietes autem ipsos ab aliis ita tolli atque educi, ut & cameris, & tabulatis, & tecto fa-

ſtigioque conveniant ? reliquaque omnia ſic eſſe inter ſe apta, ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipſa cum imis ſummiſque concordent? Quid ita? quia, quamquam non unius Fabri opera induſtriaque advocatur, at unius Architecti concepta animo, ſuiſque momentis, certiſque modulis exacta, deſcriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus verſantur, alia atque alia obeuntur munia, rerum eſt plurimarum functio atque agitatio: verum omnia una demum mente administrantur; una eſt forma totius operis atque deſcriptio; unus omnium moderator atque architectus; una docendi eſt ratio; unum atque idem magiſterium: ut proinde non fere magis Latino Oratori ab ipſis initiis formando plurium Magiſtrorum inſtitutio, quam exædificandæ ab ipſis fundamentis domui varia ac diverſa plurium Fabrorum opera impedimento eſſe poſſit. Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere, quo haud ſcio an dici verius quicquam poſſit, Magiſtros in publicis Scholis non (id

quod

quod causæ bonitate confisus paullo ante dederam atque concesseram) non, inquam, annuos, sed esse perpetuos. Non enim magistros eos esse vere existimare possumus, qui neque a se conditas artes profitentur, neque sua præcepta tradunt, neque ab se artificii sui, sed ab aliis peti imitationem volunt : duces hos ego ad eas artes, interpretes quosdam, comites, adjutores voco ; magistros vero non alios, nisi quorum ipsæ sunt artes, atque præcepta, a quibusque imitatio petitur, duco. Itaque quam ante annos ferme septemdecim Rhetoricam hanc artem docere institui, primumque sum auditores meos, florentissimos juvenes, alloquutus, cum alia quædam in hanc sententiam, tum illud dicere me ac commemorare memini ; in quo animadverti universos maxime commoveri: Errare, si qui me Rhetoricæ Magistrum illo anno fore arbitrarentur : habere eos jam inde ab institutis publicis Scholis excellentissimum Rhetorem, quo nemo unquam melior extiterit, nec vero esset exstiturus, Marcum Tullium Ciceronem. Hunc audirent, huic pare-

rent, ad hujus se unius similitudinem conformarent; me, quamdiu tantus Magister foret, non commissurum, ut vocem ullam meam de Rhetorica arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum proponerem: arrogantissimi hominis esse & non ferendi quicquam sperare se melius esse allaturum; itaque ab eo uno omnia cum præcepta tum exempla peterentur; cujus & præcepta ea essent, ut ex optimarum vel Græcorum vel Latinorum orationum animadversione præstantiora condi non possent: & orationes ejusmodi, ut nullis cujusquam vel optimis præceptis possent absolutiores evadere: unum modo me illud de me polliceri atque adeo præstiturum, ut ducem me ad illum adire volentibus præberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice defungerer; & quæ præciperet, & quæ ex præceptis atque arte diceret, explicarem; diligentiam, assiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebar; Magistrum me neque fore, neque si maxime vellem, esse posse testabar. Hæc ego jam tum Florentiæ, non oratorio quodam mo-

re ad tempus causamque, sed plane ex animi mei sententia vereque dixi. Magistri appellamur: at nonnisi operarii quidam & Ministri Magistrorum atque interpretes sumus. Ipsi illi Donati, Alvari, Ambrosii a Visitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quique eorum similes in Scholis grammaticis aut Rhetoricis præleguntur, Magistri non sunt. Observatores modo quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re sive Grammatica, sive Rhetorica veteres illi ac germani Magistri utuntur, appellandi sunt, atque habendi. Nihil de suo, nisi animadversiones quasdam afferunt; omnem præceptorum rationem ex illorum diligenti observatione constituunt; si quid edicunt, id sua quidem voce declaratum, sed ex veterum illorum sensu prolatum intelligi volunt, eosque solos Magistros esse atque haberi æquo animo ac summa cum voluntate patiuntur. Jam veros hosce ac solos magistros quis non a Scholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac esse plane perpetuos intelligit! Magistris autem manentibus, quantum tandem referre ad

institutionem arbitramini, si nos, qui non nisi ministri quidam, ut sæpius dicam, atque interpretes sumus, ad eam pene unam rem adhibiti, ut vocem vivam discentibus præbeamus, & nostro ore magistri ipsi illi sua, non nostra, animi sensa depromant, quantum, inquam, referre arbitramini, nos si recesserimus; & biennio vel etiam non plus anno, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eamdem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres recessit, novusque successit: quid? at manent præcepta; manet docendi ratio; manet magisterium: magistri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti non recesserunt; ut, si discipuli in Scholis iidem maneant, qui proximo anno fuerunt, nec se sive ad superiores facultates, sive, ut fieri plerumque video, ad alias quasdam potiores, hoc est, magis quæstuosas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus suis accidere sonum sentiant; rem quidem ipsam atque do-

ctri-

ctrinam minime immutatam, sed planè esse eamdem intelligant. Si quis est autem, qui, quamquam esse hæc vera fateatur, interpretes modo in Scholis publicis aliquando, non magistros magisteriumque mutari, horum tamen ipsorum interpretum mutationem esse incommodam discentibus arbitretur; huic ego homini, nimium fortasse difficili ac morosō, brevissime respondebo. Primum, si quid in eo esse incommodi concessero, tamen non esse ejusmodi, ut cum plurimis publicarum Scholarum commodis conferantur; nec, cum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque esse possint ex omni parte perfectæ, esse æquum, ob eam unam rem Scholas publicas damnari ac respui, quod ab aliquo minimo incommodo sejunctæ esse non possint. Deinde, id ita esse incommodum, ut in eo ipso tantumdem commodi reperiatur. Nam si quid nocet mutatio, propterea nocet, quod aliquando qui successit non eadem sit, qua qui recessit, sive doctrina, sive doctrinæ tradendæ facultate. Quid vero, si hæc ipsa in su-

periore forte minora fuerint? non ne hnic succedi, melioremque sussici ac subrogari est utile? An est aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores esse semper debeant, superiori quicumque successerint? Concludam brevius. In hujusmodi mutationibus, aut parem aut superiorem aut inferiorem facultate succedere necesse est. Si par succedat, nihil incommodi est: si Superior, aliquid commodi: si inferior, certe nonnihil incommodi; sed facile & quamprimum mutatione, immo nonnisi mutatione atque aliqua successione tollendum. Ita, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodesse intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ esse deberent: altera, de diuturnitate docendi in Scholis publicis; altera de quadam morum, ut dictitant, corruptela: de quarum utraque, deque iniquissimis omnium, quæ fingi possunt, criminationibus, neque dicendi præstitutum mihi tempus, neque satietas audiendi vestra, neque vero defatigatio mea sinunt; me di-

cere

cere ea, quæ copiosissime dici gravissimeque possent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quam rei gravitas postulat, aut plura, quam & ratio vestri commodi & temporis angustiæ permittunt. Tum causæ utilius fore intelligo, si ad ejus gravissimas partes tractandas viribus quam integerrimis, ac tanquam recens accessero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere a Scholis publicis conatus sum, statuendum putetis; ex eaque reliquarum conjecturam facite. Ostendi, Magistros publicos, a Sapientissimis viris delectos, atque probatos, & in artificio suo diu multumque exercitatos, plurimisque rebus, quibus hominum industria maxime acui solet, atque ali, vehementer excitatos, esse optimos, & ad docendum fere, præter ceteros doctos homines, accommodatos: nec, quod aliquando, aut etiam sæpe mutentur, quicquam id obesse discentibus; nam neque ante mutantur, quam eam quisque doctrinæ partem tradendo absolverit, ex qua sic est ad reliquas aditus atque ascensus, ut:

in ea tamen separata quædam ab aliis, per seseque consistens scientia ac disciplina constituatur; & ita demum mutantur, ut magistris, sive potius magistrorum quibusdam ministris atque interpretibus mutatis, maneat tamen, atque adeo perennet docendi eadem ratio, atque idem plane Magisterium. Habeant hoc a me interim judicii mei, deque eorum præstantia mirificæ opinionis testimonium publici & hujusce civitatis & universæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad Scholas publicas pertinentia, pari fide diligentiaque tractata, alio tempore a me eodem expectent. Pro quo labore meo ac voluntate hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut, si quos, natione quidem Italos, at studio, sententiis, moribus denique peregrinos, hac oratione mea offensos forte resciverint, quod non, in hoc Italiæ publice docendi instituto, alicujus externi hominis opinioni subscripserim, ne meam causam deserant, sed consilium ac factum meum defendant, mihique eos placare, & conciliare studeant: testenturque meo nomine atque confitment,

ment: mihi nullas esse cum exteris eruditis hominibus susceptas inimicitias, quorum ingeniis, atque industriæ vehementer faveo, doctrinis ac libris plurimum delector ac juvor; unum modo illud mihi non minimum displicere, nec ita id moderate ac leviter, ut Italorum nonnulli solent, ferendum videri, quod ita sua illi venditent, ut nostra contemnant, tantumque tribuant sibi, ut nobis derogent omnia, nec modo ab se sua discere, sed nostra etiam dediscere ac repudiare nos velint; eoque arrogantiæ atque impudentiæ processerint, ut, si quando aliquod ad eos a nobis egregium opus, quod contemnere non possint, affertur, ita hominem Italum laudent, ut contumeliose Italiam flagitioseque vituperent. Solent enim jam sic vulgo exclamare: O factum male! quod non Londini, quod non Parisiis, quod non deniq extra Italiam, tale sit ingenium exortum! quasi vero portenti ac prodigi simile sit, præclara ingenia in Italia nasci, aut digni non simus, quos inter ingeniosus aut doctus ullus existat. Hosce-ne spiritus? hanccine su-

perbiam atque arrogantiam? hanccine maledicendi tam impunitam licentiam, cujusquam Itali non dicam animus ferre, sed aures possint? Hisce nos de nobis tam abjecte sentientibus, tam libere impudenterque obloquentibus blandiri, adulari, obsequi sic convenit, ut quidquid sive novi attulerint, sive antiqui ac recepti improbarint, continuo nos, sine judicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur, aut aspernemur? Atqui, mihi credite: nisi huic effrænatæ carpendi nostra libidini Itali homines atque audaciæ conjunctis animis ac viribus restiterimus; si, ut quodque illi improbarint, ita nos id etiam improbandum censuerimus; si nostra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipsam exegerimus; nisi nos per nos stare, nostrisque inventis atque institutis valere posse ostenderimus: actum, actum, inquam, est, de Italici splendore nominis ac dignitate, deque Italorum veteri in literis principatu ac regno. Decus, existimationem, libertatem denique ipsam amitremus: discemus ab aliis, qui alios docere consuevimus;

mus; certisque quibusdam nationibus turpiter serviemus, qui cunctis gentibus imperare solebamus. Quumque nos illæ sibi tam dicto audientes, tamque addictos, obæratos, emancipatosque intellexerint, non illæ quidem nos plus diligent, sed magis contemnent, nec docilitatem illam nostram, sed stoliditatem ducent: utque jucundiorem sibi ludum de nostra fatuitate dent, sua ipsa illa, quæ paullo ante ipsis auctoribus, acceperamus, damnare rursus (quod non in una re jam fecerunt) incipient, nosque ad vetera instituta nostra, quasi sua atque nova, revocabunt. Nos vero assidua novandi cura, tamquam aliqua tempestate jactati, neque ullum certum cursum ac præscriptum tenentes, modo vetera repudiantes, modo nova amplectentes, modo hæc ipsa fastidientes, atque illa rursus adamantes, aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, nostrique semper dissimiles, insulsi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptissimi judicabimur. Consistamus igitur in Majorum nostrorum, Sapientissimorum homi-

minum, vestigiis atque institutis. Nostrorum plus apud nos, quam alienorum judicia valeant: a nostris moribus, quibus semper viximus ac præter cæteras Gentes maxime floruimus, ne recedamus: Peregrinorum levitatem atque arrogantiam adspernemur; neque iis, in studiorum præsertim ratione, si sumus Itali, pareamus, sed imperemus. Dixi.

CON-